

Kapitola 1

Jaké druhy myslí existují?

Poznání své vlastní myslí

Můžeme vůbec někdy skutečně poznat, co se odehrává v myslí někoho jiného? Může žena vůbec někdy poznat, jaké to je být mužem? Jaké zážitky má dítě během porodu? Jaké zážitky má (má-li vůbec nějaké) plod v těle své matky? A co myslí jiné než lidské? O čem přemýšlejí koně? Proč není supům špatně z hničících mršin, které žerou? Když má ryba ve rtu zapíchnutý háček, bolí ji to tolik, jako by to bolelo nás, kdybychom měli háček zapíchnutý ve svém rtu? Myslí pavouci, nebo to jsou jenom titěrní roboti, bezmyšlenkovitě spřádající své elegantní sítě? Pokud jde o to, proč by nemohl robot - kdyby byl dostatečně dokonalý - mít vědomí? Existují roboti, kteří se mohou pohybovat a zacházet s věcmi téměř tak zručně jako pavouci; mohl by složitější robot cítit bolest a mít starost o svou budoucnost tak jako člověk? Nebo existuje nějaká nepřemostitelná propast oddělující roboty (a snad i pavouky, hmyz a další „chytře“, ale nemyslicí tvory) od těch živočichů, kteří mají mysl? Mohlo by tomu být tak, že by všichni živočichové kromě lidských bytostí byli ve skutečnosti nemyslicí roboti? René Descartes tohle v sedmnáctém století tvrdil neustále. Mohl se naprosto mýlit? Mohlo by tomu být tak, že všichni živočichové a dokonce rostliny - a dokonce i bakterie - myslí mají?

Či, přehoupneme-li se do opačného extrému, jsme si tak jisti, že všechny lidské bytosti myslí mají? Možná (abychom vzali ten nejextrémnější případ ze všech) jste vy tou jedinou myslí ve Vesmíru; možná je všechno ostatní, včetně zdánlivého autora této knihy, pouhým nemyslicím strojem. Tato podivná myšlenka mě poprvé napadla, když jsem byl malým dítětem, a vás možná taky. Zhruba třetina mých studentů tvrdí, že i oni sami na ni přišli a obírali se jí, když byli dětmi. Většinou je potěší, když se dozvedí, že je to tak běžná filosofická hypotéza, že má i jméno - *solipsismus* (z latinského „já sám“). Solipsismus, pokud víme, nikdo nikdy nebere vážně příliš dlouho, vede však k důležité otázce: *jestliže* víme, že je solipsismus hloupý - *jestliže* víme, že existují jiné myslí - jak to víme?

Jaké druhy myslí existují? A jak to víme? První z těchto otázek je o tom, co existuje - řečí filosofie o *ontologii*; druhá je o našem poznání - o *epistemologii*. Cílem této knihy není tyto dvě otázky jednou provždy zodpovědět, ale ukázat, proč musejí být zodpovídaný současně. Filozofové často varují před tím, aby se ontologické a epistemologické otázky zaměňovaly. Co existuje, je jedna věc, říkají, a co my o tom můžeme vědět, je něco jiného. Mohou existovat věci, které jsou pro nás zcela nepoznatelné, takže musíme být opatrní, abychom neměli meze našeho poznání za spolehlivá vodítka k mezím toho, co existuje. Souhlasím, že tohle je dobrá obecná rada, avšak budu tvrdit, že o myslí toho už víme dost na to, abychom věděli, že jedna z věcí, které ji činí odlišnou od všeho ostatního ve Vesmíru, je *způsob*, jakým ji poznáváme. Vy například víte, že máte mysl i že máte mozek, jsou to ale různé druhy vědění. To, že máte mozek, víte tak, jako víte to, že máte slezinu: protože se to říká. Svou slezinu ani svůj mozek jste nikdy neviděli (vsadil bych se), ale protože vám učebnice říkají, že všechny normální lidské bytosti po jednom kuse od každého z nich mají, činíte závěr, že i vy téměř jistě po jednom od obou máte. Se svou myslí jste obeznámeni intimněji - tak intimně, že byste dokonce mohli říci, že *jste* svou myslí. (To je to, co řekl Descartes: řekl, že je myslí, *res cogitans*, čili myslící věcí.) Kniha nebo učitel vám může říci, co to myslí je, avšak to, že ji máte, vám nemusí říkat nikdo. Kdyby vás napadlo o tom, zda jste normální a

máte mysl tak jako jiní lidé, pochybovat, okamžitě byste si uvědomili, jak na to upozornil Descartes, že samo vaše pochybování nade vši pochybnost demonstruje, že mysl skutečně máte.

To naznačuje, že každý z nás zná právě jednu mysl zevnitř a žádní dva z nás neznají zevnitř tutéž mysl. Žádný jiný druh věci není poznáván tímto způsobem. A přitom byla celá tato diskuse dosud vedena v termínech toho, jak *my* poznáváme - vy a já. Předpokládá, že solipsismus je chybný. Čím déle - my - o tomto předpokladu uvažujeme, tím nevyhnutelnější se jeví. Nemohla by existovat jenom jediná mysl - nebo alespoň nikoli jenom jediná mysl taková, jako je *naše* mysl.

My, kdo máme mysl, my, kterým na tom záleží

Chceme-li se zabývat otázkou, zda živočichové jiní než člověk mají mysl, musíme začít od toho, že se budeme ptát, zda mají mysl, která je v nějakých ohledech jako ta naše, protože to je ta jediná mysl, o které - v tomto bodě - něco víme. (Zkuste se sami sebe zeptat, zda živočichové jiní než člověk mají flurby. Nevíte-li, co to má být flurb, nemůžete ani vědět, co je to za otázku. Ať už je mysl čímkoli, musí to být něco takového, jako je naše mysl; jinak bychom jí neříkali mysl.) Takže naše mysl, ta jediná mysl, kterou od počátku známe, je standardem, ze kterého musíme vyjít. Nedohodneme-li se na tomto, budeme jenom sami sebe ohlupovat a říkat nesmysly, aniž bychom to věděli.

Když *já* mluvím k *vám*, zahrnuji nás oba do třídy vlastníků myslí. Toto nevyhnutelné východisko vytváří, či bere na vědomí, jistou zájmovou skupinu, třídu privilegovaných jedinců, kteří jsou postaveni do protikladu ke všemu ostatnímu ve Vesmíru. To je skoro až příliš zřejmé na to, aby si toho člověk všiml, tak hluboce to je vryto v našem myšlení a mluvení, ale já to musím zdůraznit. Kde je nějaké *my*, tam nejsme sami; solipsismus je chybný; je tu společnost. To se stává zvláště zřejmým, uvážíme-li některé kuriózní variace:

„Houston jsme opustili za svítání a vydali se dolů po cestě - jen já a můj náklad'ák.“

Divné. Jestli si tenhle chlapík myslí, že je jeho náklad'ák tak cenným společníkem, že si zaslouží schovat pod deštník slova „*my*“, musí být velice opuštěný. Buď to, anebo musí být jeho náklad'ák upraven způsobem, který by všude vzbudil závist robotiků. Naproti tomu „*my* - jenom já a můj pes“ nás vůbec nevyvádí z míry, avšak „*my* - jenom já a má ústřice“ je těžko brát vážně. Jinými slovy, jsme si docela jisti, že psi mají mysl, zatímco o tom, že ji mají ústřice, pochybujeme.

Členství ve třídě věcí, které mají mysl, poskytuje zásadně důležitou záruku: záruku určitého druhu morálního statutu. Jenom vlastníků myslí může o něco jít; jediné vlastníků myslí může záležet na tom, co se stane. Udělám-li vám něco, co vy nechcete, abych vám dělal, má to morální význam. Záleží na tom, protože na tom záleží vám. Nemusí na tom záležet moc, nebo mohou být vaše zájmy z nejrůznějších důvodů přebity, či (trestám-li vás po zásluze za nějaký váš přečin) fakt, že vám na tom záleží, může ve skutečnosti hovořit *pro* můj čin. Ať tak či tak, to, že vám o něco jde, se bere za nějakou veličinu v morální rovnici. Kdyby měly mysl květiny, pak by na tom, co jim děláme, záleželo *jim*, a nikoli jenom těm, kteří se starají o to, co se s květinami stane. Nestará-li se o to nikdo, pak na tom, co se s květinami stane, nezáleží.

Jsou lidé, kteří by nesouhlasili; trvali by na tom, že květiny by měly nějaký morální status, i kdyby o jejich existenci nic s myslí nevědělo, či kdyby se o ni nestaralo. Například jejich krása, i když ji nikdo neoceňuje, je dobrou věcí sama o sobě, a neměla by tedy být, zůstávají-li všechny ostatní podmínky stejné, zničena. Tohle není názor, že na kráse těchto květin záleží například *Bohu*, nebo že by na ní *mohlo* záležet nějaké bytosti, jejíž existence je námi nezjistitelná. Je to názor, že na kráse záleží, *i když na ní nezáleží nikomu* - ani květinám samotným, ani Bohu, ani nikomu jinému. Zůstávám nepřesvědčen, ale než abych tento názor rovnou smetl se stolu, poznamenávám, že je kontroverzní a mnoho lidí ho nezastává. Naproti tomu vůbec žádné zvláštní úsilí nevyžaduje získat od většiny lidí souhlas s tím, že má-li něco mysl, má to zájmy, na kterých záleží. To je to, proč se lidí tak dotýká, morálně, otázka, co má mysl: každá navržená úprava hranice třídy vlastníků myslí má dalekosáhlý etický význam.

Mohli bychom dělat chyby. Mohli bychom nemyslicím věcem přiřknout mysl, nebo bychom mohli mezi sebou ignorovat věc, která myslí. Tyto chyby by nebyly stejné. Být příliš štědrý při připisování myslí - „přátelit se“ se svými domácími rostlinami, či nespát v noci starostmi o blaho počítače spícího na svém stole - je přinejhorším hloupou chybou důvěřivosti. Být při jejich připisování příliš skoupý - zanedbat, podcenit či popřít zkušenosti, utrpení a radost, neuspokojené ambice či frustrovaná přání myslící osoby či živočicha - to by bylo hrozným hříchem. Koneckonců, jak by bylo *vám*, kdyby se s vámi zacházelo jako s bezduchou věcí? (Všimněme si, jak se tato řečnická otázka dovolává *našeho* společného statutu vlastníků myslí.)

Ve skutečnosti mohou mít vážné morální důsledky obě tyto chyby. Jsme-li v připisování myslí příliš štědrí (kdybychom si například vzali do hlavy, že bakterie mají mysl, a že my tedy nemůžeme ospravedlnit jejich zabíjení), mohlo by to vést k obětování zájmů mnoha legitimních držitelů zájmů - našich přátel, našich domácích zvířat, nás samých - pro něco, co by nemělo žádný skutečný morální význam. Diskuse o umělém přerušení těhotenství spočívá právě na takové obtíži; někteří považují za zřejmé, že desetidenní plod má mysl, a podle jiných je zřejmé, že nemá. Nemá-li, otevírá se prostor pro argumentaci, že nemá o nic víc zájmů než, řekněme, noha se snětí či zkažený zub - může být zničen, aby se zachránil život toho vlastníka myslí, jehož je částí (či aby se pouze vyhovělo jeho zájmům). Jestliže již mysl má, pak ať se rozhodneme jakkoli, musíme očividně vedle zájmů jeho dočasného hostitele vzít v úvahu i *jeho* zájmy. Mezi těmito extrémními pozicemi leží ta skutečná potíž: nechá-li se plod na pokoji, pak brzy mysl vyvine, kdy tedy začneme brát v úvahu jeho *budoucí* zájmy? V těchto případech je podstatnost vlastnění myslí pro otázku morálního statutu zvláště zřejmá, protože pokud se o plodu, o který jde, ví, že je anencefalický (že nemá mozek), pro mnoho lidí se věc dramaticky mění. Ne pro všechny. (Nechci tady tyto morální problémy řešit, chci jenom ukázat, jak běžný morální názor zesiluje náš zájem o tyto otázky poza obyčejnou zvědavost.)

Diktát morálky a vědecké metody tady táhnou jeden hot a druhý čehý. Etika směřuje k chybování na straně přílišné štědrosti v přisuzování, jenom pro jistotu. Věda chce klást břímě důkazu na toto přisuzování. Jako vědec nemůžete prostě *prohlásit*, že například přítomnost glutamátových molekul (základního neuropřenašeče účastnicího se předávání signálů mezi nervovými buňkami) znamená přítomnost myslí: je třeba to dokázat, a to na tom pozadí, kde „nulovou hypotézou“ je, že mysl přítomna není. (Nulovou hypotézou v našem trestním právu je *nevinnen, dokud není dokázána vina*.) O to, jaké typy myslí mají různé druhy, existuje mezi vědci hluboký spor, ale toto břímě důkazu přijímají i ti, kteří jsou nejzarytějšími obhájci vědomí živočichů - a domnívají se, že se s ním mohou vypořádat, tak, že budou vyvíjet a prověřovat teorie toho, kteří živočichové vědomí mají. Žádné takové teorie ale dosud ověřeny nejsou, a my zatím můžeme oceňovat neklid těch, kdo vidí tuto agnostickou strategii

‘počkáme a ono se uvidí’ jako ohrožující morální status těch bytostí, o kterých jsou si *jisti*, že vědomí mají.

Představme si, že otázka, která před námi stojí, by se netýkala mysli holubů či netopýrů, ale mysli leváků nebo lidí zrzavých. Byli bychom hluboce dotčeni, kdyby nám někdo řekl, že dosud nebylo dokázáno, že má tato kategorie živých věcí nárok být zapsána do privilegované třídy vlastníků mysli. Mnoho lidí je obdobně uraženo požadavkem důkazu toho, že druhy jiné než člověk mají mysl, ale jsou-li sami k sobě upřímní, připustí, že i oni potřebu takového důkazu vidí v případě, řekněme, medúz, či améb, nebo sedmikrásek; takže na principu se shodneme, a oni se jenom rozpakují ho aplikovat na ty tvory, kteří jsou tak podobní nám. Jejich nedůvěru můžeme poněkud oslabit tím, že připustíme, že jsou-li vzata v úvahu všechna fakta, lze se v tom, co dalšího všechny naše strategie berou v úvahu, mýlit; avšak cena, kterou je třeba zaplatit za vědecké potvrzení vaší oblíbené hypotézy o mysli živočichů, je přesto v riziku vědeckého vyvrácení.

Slova a myslí

O tom, že vy i já máme mysl, se ovšem nedá vážně pochybovat. Jak vím, že vy máte mysl? Protože kohokoli, kdo je schopen porozumět mým slovům, automaticky oslovuji „vy“ (nebo „ty“). A rozumět mohou jedině věci s myslí. Existují zařízení řízená počítačem, která mohou předčítat knihy slepým: převedou stránku viditelného textu na proud slyšitelných slov, avšak těm slovům, která čtou, nerozumějí, a žádné „vy“, na které narážejí, je tedy neoslovuje; prochází to skrz ně a oslovuje to kohokoli, kdo tomu proudu mluvených slov naslouchá - a rozumí. Takhle já vím, že vy, laskavý čtenář/posluchač, máte mysl.

Tohle je ve skutečnosti něčím, co děláme zcela běžně: svá slova vzájemně bereme jako nade vši rozumnou pochybnost rozhodující otázku, zda má každý z nás mysl. Proč by měla být slova takto přesvědčivá? Protože jsou tak mocnými nástroji odstraňování pochybností a dvojznačností. Vidíte, jak k vám někdo jde, mračí se a mává sekyrou. Divíte se: co má za problém? Chce na mě zaútočit? Plete si mě s někým jiným? Zeptejte se ho. Snad potvrdí vaše nejhorší obavy, nebo vám možná řekne, že se vzdal pokusů odemknout své auto (před kterým stojíte) a vrátil se se sekyrou, aby rozbil okno. Vy mu nemusíte věřit, když říká, že to je jeho auto a ne auto někoho jiného, ale další konverzace - rozhodnete-li se neutéci - vaše pochybnosti nutně odstraní a situaci vyjasní způsoby, které by byly zhola nemožné, kdybyste vy a on nemohli verbálně komunikovat. Představte si, že se ho pokusíte zeptat, ale ukáže se, že nehovoří vaším jazykem. Snad se pak oba uchýlíte ke gestům a mimice. S těmito technikami, když je budete využívat chytře, se dostanete daleko, ale za jazyk jsou jenom ubohou náhražkou - uvažte jen, jak vášnivě byste se oba snažili stvrdit vaše obtížně dosažené porozumění, kdyby se objevil bilinguální překladatel. Několik vyměněných otázek a odpovědí by nejenom odstranilo jakoukoli přetrvávající nejistotu, ale přidalo by i podrobnosti, které by se nedaly sdělit žádným jiným způsobem: „Když vás viděl, jak si dáváte jednu ruku na hrud’ a druhou ji odstrkáváte, domníval se, že chcete říci, že jste nemocný; snažil se vás zeptat, zda chcete, aby vás vzal k lékaři, až rozbije okno a dostane se ke klíčkům. Jak si dával prsty do uší, to se pokoušel předvádět stetoskop.“ Teď to díky několika slovům všechno do sebe zapadá.

Lidé často zdůrazňují obtížnost přesného a spolehlivého překladu mezi lidskými jazyky. Lidské kultury, říká se, jsou příliš odlišné, příliš „nesouměřitelné“, než aby mohly být významy, které má k dispozici jeden mluvčí, dokonale sdíleny jiným. Není pochyb o tom, že překladu vždy něco k dokonalosti chybí, ale v celkovém stavu věcí to nemusí hrát velkou

roli. Dokonalý překlad může být nemožný, ale dobrého překladu se dosahuje každý den - ve skutečnosti zcela rutinně. Dobrý překlad může být objektivně odlišován od ne-tak-dobrého překladu i od špatného překladu a to dovoluje, aby se všechny lidské bytosti, bez ohledu na rasu, kulturu, stáří, pohlaví, či zkušenosti, semknuly více dohromady, než to dokáží jednotlivci jakéhokoli jiného druhu. My, lidské bytosti, sdílíme subjektivní svět - a víme, že ho sdílíme - způsobem, který je zcela mimo dosah jakýchkoli jiných tvorů na této planetě, protože můžeme jeden s druhým mluvit. Lidské bytosti, jež (dosud) nemají jazyk, kterým by komunikovaly, jsou výjimkou, a to je to, proč máme obzvláštní problém zjistit, jaké to je být novorozěným dítětem či hluchoněmým.

Konverzace nás sjednocuje. My všichni toho můžeme vědět spoustu o tom, jaké to je být norským rybářem či nigerijským taxikářem, osmdesátiletou jeptiškou či pětiletým chlapcem slepým od narození, šachovým mistrem, či prostitutkou, nebo bojovým pilotem. O těchto věcech toho můžeme vědět mnohem více, než můžeme vědět o tom, jaké to je (je-li to vůbec nějaké) být delfínem, netopýrem nebo i šimpanzem. Bez ohledu na to, jak se my lidé jeden od druhého lišíme, jak jsme roztroušeni po zeměkouli, můžeme naše odlišnosti zkoumat a hovořit o nich. Bez ohledu na to, jak podobná si jsou divoká zvířata, když stojí bok po boku ve stádu, nemohou toho mnoho vědět o své podobnosti, natož pak o svých odlišnostech. Nemohou si vyměňovat názory. Mohou mít podobné zážitky, bok po boku, ale nemohou zážitky skutečně sdílet způsobem, jakým je sdílíme my.

Někteří z nás o tom mohou pochybovat. Nemohou živočichové „instinktivně“ rozumět jeden druhému způsoby, které my, lidské bytosti, nemůžeme chápat? Někteří autoři tohle skutečně říkají. Vezměme si například Elizabeth Marshall Thomasovou, která si v knize *Skrytý život psů (The Hidden Life of Dogs, 1993)* představuje, že psi to, co dělají, hluboce chápou. Jeden příklad: „Z důvodů známých psům, ale nikoli nám, se mnoho psích matek nepáří se svými syny“ (s. 76). O jejich instinktivním odporu k takovému křížení mezi příbuznými není pochyb, kde ale bere autorka představu, že psi mají do svých instinktů o cokoli větší vhled, než máme my? Existuje mnoho věcí, k jejichž provádění máme silný a instinktivní odpor, bez jakéhokoli ponětí o tom, proč to tak cítíme. Předpokládat bez důkazu, že psi své pudy chápou lépe než my, znamená - klademe-li si vědeckou otázku - nepřijatelným způsobem ignorovat nulovou hypotézu. Jak uvidíme, velice jednoduché organismy mohou být sladěny se svým okolím a jeden s druhým úžasně šikovnými způsoby, aniž by o tomto sladění měly nejmenší ponětí. My však z konverzace již víme, že lidé jsou v typickém případě schopni velice vysoké úrovně porozumění sobě samému i ostatním.

Samozřejmě, že můžeme být oklamáni. Lidé často zdůrazňují, jak je obtížné určit, je-li mluvčí upřímný. Slova tím, že jsou nejmocnějším nástrojem komunikace, jsou i nejmocnějším nástrojem podvodu a manipulace. Avšak i když lhát může být snadné, chytit lháře je téměř stejně tak snadné - zvláště když se lži rozrůstají a logistický problém udržování struktury výmyslů lháře udolá. Ve fantazii si můžeme vymýšlet nekonečně mocné podvodníky, avšak podvody, které jsou pro takového zlého démona „principiálně možné“, mohou být ve skutečném světě bez obav pominuty. Bylo by prostě příliš obtížné vytvořit tolik výmyslů a konzistentně je udržovat. To, že lidé po celém světě mají hodně podobné záliby a nelibosti, touhy i obavy, víme. Víme, že rádi vzpomínají na oblíbené události ve svých životech. Víme, že se v nich často na okamžik probouzí fantazie a oni v nich svévolně přeuspořádávají a opravují různé podrobnosti. Víme, že mají své posedlosti, noční můry i halucinace. Víme, že nějaká vůně nebo melodie jim může připomenout určitou událost v jejich životech, i to, že často tiše mluví sami k sobě, aniž by hnuli rty. Tohle se běžně vědělo dlouho před tím, než existovala vědecká psychologie, dávno předtím, než existovala podrobná pozorování lidských subjektů a experimentování s nimi. Tyhle věci jsme o lidech věděli od dávných dob, protože jsme to s nimi probírali, a to hodně podrobně. Nic

srovnatelného nevíme o mentálních životech jakéhokoli jiného živočišného druhu, protože s nimi to probírat nemůžeme. Můžeme si myslet, že to víme, ale k tomu, abychom tradiční domněnky potvrdili nebo vyvrátili, je potřeba vědecký výzkum.

Problém nekomunikativní mysli

Je velice těžké poznat, co si myslí někdo, kdo o tom nemluví - či kdo o tom z toho či onoho důvodu mluvit nemůže. Normálně však máme za to, že takoví nekomunikativní lidé vskutku myslí - že mají mysl - i když nemůžeme potvrdit podrobnosti. Potud je to jasné, už proto, že si můžeme ihned představit sami sebe v situaci, kdy bychom tvrdošíjně odmítali komunikovat, mysleli si svoje soukromé myšlenky a třeba i s pobavením sledovali obtíže, které pozorovatelé mají, když chtějí zjistit, co (pokud vůbec něco) se nám honí hlavou. Mluvení, bez ohledu na to, jak přesvědčivá může jeho přítomnost být, není pro vlastnění mysli nutné. Z tohoto zřejmého faktu máme pokušení vyvozovat problematický závěr: mohly by existovat entity, které mají mysl, které nám ale nemohou říci, co si myslí - ne proto, že by byly paralyzovány či trpěly afázií (neschopností verbálně komunikovat v důsledku lokálního poškození mozku), ale proto, že nemají vůbec žádnou schopnost jazyka. Proč říkám, že tohle je problematický závěr?

Nejprve uvažme, co může být uváděno na jeho podporu. Mysl bez jazyka, prohlašuje tradice a zdravý rozum, nepochybně existuje. Naše schopnost probírat s ostatními, co se nám honí hlavou, je jenom periferní schopností, v tom smyslu, v jakém se hovoří o laserové tiskárně počítače jako o periferním zařízení (počítač může klidně počítat bez připojené tiskárny). Živočichové jiní než lidé - či alespoň někteří z nich - jistě mají mentální životy. Lidské děti, než si osvojí jazyk, i hluchoněmí lidé - včetně těch vzácných hluchoněmých, kteří si nikdy neosvojili ani znakovou řeč - jistě mysl mají. Jistě. Tato mysl se může bezpochyby mnoha těžko vyzkoumatelnými způsoby lišit od *naší* mysli - od mysli těch, kdo mohou rozumět konverzaci, jako je tato - ale jistě to *je* mysl. Naše královská cesta k poznání jiných mysli - jazyk - nevede až k ní, to je ale jenom omezení našeho poznání, nikoli omezení této jejich mysli. Vzniká tedy představa, že existují mysli, jejichž obsah je naší zvědavosti systematicky nepřístupný - nepoznatelné, neprověřitelné, neproniknutelné žádným zkoumáním.

Tradiční reakcí na tuto představu je přijmout ji. Ano, jistě, mysl je onou konečnou *terra incognita*, mimo dosah vši vědy a - v případě mysli bez jazyka - mimo jakékoli vciťující se konverzace. No a co? Naše zvědavost by v sobě měla mít trochu pokory. Neplette si ontologické otázky (vztahující se k tomu, co existuje) s otázkami epistemologickými (vztahujícími se k tomu, jak to poznáváme). S tímto úžasným faktem týkajícím se toho, co je vně naší poznání, se prostě musíme smířit.

Než se s ním však smíříme, musíme zvážit důsledky některých jiných faktů, které se tohoto problému týkají a které jsou stejně tak zřejmé. Shledáme, že často děláme chytré věci docela bez myšlení; děláme je „automaticky“ či „bezděčně“. Jaké to například je, používat informace periferního vidění o optickém toku tvarů k upravování délky vašeho kroku, když se pohybujete nerovným terénem? Odpovědí je, že to není nijaké. Tomuto procesu nemůžete věnovat pozornost, ani když chcete. Jaké to je, všimnout si, když tvrdě spíte, že se vaše levá ruka zkroutila do polohy, ve které způsobuje přílišné napětí ve vašem levém rameni? Nijaké; není to součástí vaší zkušenosti. Hned a bezděčně se přesunete do „pohodlnější“ polohy, aniž byste přerušili spánek. Chce-li se na nás, abychom o těchto údajných součástech našeho

mentálního života mluvili, mlčíme; ať už se v nás dělo cokoli, to, co toto chytré chování vede, vůbec součástí našich mentálních životů není. Jinou představou, kterou musíme zvážit, je tedy to, že mezi tvory, kteří nemají jazyk, jsou někteří, kteří vůbec nemají mysl, ale dělají všechno „automaticky“ či „bezděčně“.

Tradiční reakcí i na tuto představu je přijmout ji. Ano, jistě, některým tvorům mysl zcela chybí. Bakterie mysl jistě nemají a nemají ji asi ani améby a mořské hvězdice. Je docela možné, že i mravenci, přes všechnu svou chytrou činnost, jsou jenom chytré automaty potloukající se světem bez nejmenšího pocitu či myšlenky. Co pstruh? Co kuřata? Co krysy? Možná nikdy nedokážeme říci, kde vést hranici mezi těmi tvory, kteří mysl mají, a těmi, kteří ji nemají, to je ale jenom jiný aspekt oněch nevyhnutelných omezení našeho poznání. Taková fakta mohou být systematicky nepoznatelná, ne jenom těžko zjizitelná.

Máme tedy tedy dva druhy údajně nepoznatelných faktů: fakta týkající se toho, co se děje v těch, kteří mají mysl, ale nedokáží o svých myšlenkách hovořit, a fakta týkající se toho, kteří tvorové mysl vůbec mají. Tyto dvě roviny nevědomosti dané omezeními našeho poznání nejsou stejně snadno přijatelné. Rozdíly *mezi myslmi* by mohly být rozdíly, jejichž hrubé rysy byly objektivním pozorovatelům již patrné, ale jejichž podrobnosti se stávaly stále obtížněji určitelnými - to je případ stále se zmenšujících zisků z investovaného úsilí. Ty nepoznané zbytky by nebyly záhadami, ale jenom nevyhnutelnými mezerami v bohatě informativním, ale konečném katalogu podobností a rozdílů. Rozdíly mezi myslmi by pak byly jako rozdíly mezi jazyky, či styly hudby nebo umění - limitně nevyčerpatelné, ale zachytitelné v takovém stupni přiblížení, jaký si přejete. Avšak rozdíly mezi vlastněním myslí a nevlastněním vůbec žádné myslí - mezi bytím něčím se svým vlastním subjektivním hlediskem a bytím něčím, co je celé vně a vůbec ne uvnitř, jako kámen nebo vyhozený odstřížek nehtu - je zjevně rozdílem typu 'všechno nebo nic'. Přijmout myšlenku, že nám žádné další zkoumání nikdy neřekne, zda třeba uvnitř škeble nebo za blýskající fasádou robota *je někdo, komu o něco jde*, je mnohem těžší.

Představa, že tak morálně důležitý druh faktu by pro nás mohl být systematicky nepoznatelný, je prostě nepřijatelná. Znamená, že ať už bychom prováděli jakékoli výzkumy, stále bychom mohli, pokud jde o to, co je nám známo, obětovat něčí skutečné morální zájmy zcela iluzorním výhodám jiných bez myslí. Když shledáme, že jsme nechtěně způsobili na světě nějakou škodu, je nám nevyhnutelná neznalost důsledků často legitimní omluvou, jestliže se však hned na počátku musíme prohlásit za nevyhnutelně neznalé samotného základu morálního myšlení, stává se morálka iluzí. Naštěstí je tento závěr tak nevěrohodný, jako je nepřijatelný. Tvrzení, že třeba leváci jsou bezmyšlenkovitými zombiemi, které mohou být rozebrány, jako by to byla jízdni kola, je absurdní. Stejně tak absurdní je na opačném pólu tvrzení, že bakterie trpí, nebo že mrkvím vadí, jsou-li bez okolků vytaženy ze svých zemních domovů. Je zřejmé, že můžeme s morální jistotou (o kterou jediné jde) vědět, že nějaké věci mysl mají, zatímco jiné nikoli.

Dosud ale nevíme, *jak* tato fakta víme; síla našich intuicí, týkajících se takových případů, není žádnou zárukou jejich spolehlivosti. Uvažme několik případů, nejprve tuto poznámku evolucionistky Elaine Morganové:

Na novorozenci je omračující to, že od minuty jedna tu někdo je. Pohled každého, kdo se nakloní nad postýlkou a podívá se do ní, je opětován. (1995, s. 99.)

Jako pozorování o tom, jak my lidští pozorovatelé instinktivně reagujeme na setkání pohledů, může být tohle k věci, ale tím to i ukazuje, jak snadno se dáme svést. Můžeme být například oklamáni robotem. V laboratoři umělé inteligence na MIT vytvořili Rodney Brooks a Lynn Andrea Steinová tým robotiků a dalších vědců (včetně mě), který má sestavit humanoidního

robota jménem Cog. Cog je vyroben, tak jako jiní roboti, z kovu, křemíku a skla, ale jeho vzhled je natolik jiný, téměř jako vzhled lidské bytosti, že by se Cog mohl jednou stát prvním vědomým robotem na světě. Je vědomý robot možný? Já jsem obhajoval teorii vědomí, takzvaný Mnohonáčrtový model, ze kterého vyplývá, že mnohonáčrtový robot principiálně možný je, a Cog byl navrhován s tímto vzdáleným cílem na mysli. Cog se ale dosud tomu, aby měl vědomí, nijak neblíží. Cog zatím vůbec nemůže vidět nebo cítit, ale jeho tělesné části se již mohou pohybovat tak lidským způsobem, že to až vyvádí z míry. Jeho očima jsou titěrné videokamery, které *sakádují* - těkají - aby zachytily každou osobu, která vejde do místnosti, a potom tuto osobu sledují, jak se pohybuje. Být takto sledován je podivně znepokojujícím pocitem, i pro ty, kdo vědí, o co jde. Hledět do Cogových očí, zatímco Cog hledí bezděčně na vás, může být pro nezasvěcené dost „omračující“, a přesto tam není nikdo, v každém případě dosud ne. Cogovy paže se na rozdíl od paží standardních robotů, jak těch skutečných, tak těch filmových, pohybují plynule a pružně, tak jako vaše paže; když Cogovu nataženou ruku stisknete, odpovídá neobyčejně lidským protitlakem, který vás nutí zvolat, v duchu filmových hororů, „Je to živé! Je to živé!“ Není, ale dojem, že je, je mocný.

Když už si představujeme ruce, uvažme variaci s jiným poučením: někdo přišel při nějaké příšerné nehodě o ruku, ale chirurgové si myslí, že mu ji mohou přišít. Když tam tak leží na operačním stole, pořád měkká a teplá, cítí bolest? (Jestliže ano, měli bychom jí píchnout trochu novokainu - zvláště máme-li v plánu použít skalpel a odříznout z ní, než se pokusíme o její znovupřipojení, nějakou tkáň.) Hloupý nápad, řeknete si; na cítění bolesti je potřeba mysl, a dokud tato ruka není připojena k tělu s myslí, cokoli jí uděláte, nemůže vyvolat v žádné mysli žádné utrpení. Ale třeba má ta ruka svou vlastní mysl. Třeba ji měla celou dobu, jenom nebyla schopná nám to říci! No, proč ne? Má v sobě podstatné množství nervových buněk, které stále fungují. Kdybychom našli celý organismus s takovou spoustou aktivních nervových buněk, měli bychom silný sklon mít za to, že může bolest pociťovat, i kdyby se nedokázal vyjádřit v termínech, kterým bychom my rozuměli. Tady intuice kolidují: ruce mysl nemají, i když obsahují spoustu procesů a materiálů, které nás jinak mají sklon přesvědčit, že někteří živočichové jiní než člověk mysl mají.

Je to chování, co je podstatné? Představme si, že bychom šťouchli do prstu této ruky a on by nás šťouchl taky! Rozhodli bychom se potom dát jí novokain? Pokud ne, tak proč? Protože její reakce by bývala musela být „automatickým“ reflexem? Jak si můžeme být tak jistí? Je to něco, co se týká organizace těch nervových buněk, v čem je ten rozdíl?

O těchto hádankách je zábavné přemýšlet, a když se snažíme zjistit, proč jsou naše intuice tvarovány tak, jak jsou, zjišťujeme o našich naivních představách o mysli důležitá fakta, avšak musí existovat i nějaký lepší způsob zkoumání druhů myslí - a ne-myslí, které nás mohou oklamat. Poraženecké přesvědčení, že to stejně nikdy nezjistíme, by mělo být odloženo na neurčito, uchováno jako poslední útočiště, ke kterému se uchýlíme, teprve až skutečně vyčerpáme všechny ostatní cesty, a ne si jenom budeme představovat, že jsme to udělali. Mohou nás čekat překvapení i osvícení.

Jedním názorem hodným uvážení, ať už ho nakonec vyloučíme nebo ne, je to, že třeba jazyk přece jenom není vůči mysli tak vnější. Třeba je ten druh myslí, který dostaneme, když přidáme jazyk, tak odlišný od toho druhu, který můžeme mít bez jazyka, že nazývat je oba myslí je chyba. Třeba je, jinými slovy, náš pocit, že v myslích jiných živočichů jsou bohatství - bohatství, která jsou nepřístupná *nám*, ale samozřejmě nikoli *jim* - iluzí. Filosof Ludwig Wittgenstein jednou pronesl slavný výrok, že „kdyby lev uměl mluvit, nemohli bychom mu rozumět“ (1958, s. 223). To je bez pochyby jedna možnost, ale ta odpoutává naši pozornost od jiné možnosti: kdyby lev uměl mluvit, rozuměli bychom mu docela dobře - s úsilím obvyklého druhu, jaké je třeba při překládání z jednoho jazyka do druhého - ale naše rozhovory s ním by nám neřekly téměř nic o myslích obyčejných lvů, protože jeho mysl

vybavená jazykem by byla tak odlišná. *Mohlo* by tomu být tak, že když ke lví „mysli“ přidáme jazyk, teprve lvovi *dáme* mysl! Nebo by tomu tak být nemuselo. V obou případech bychom měli tuto myšlenku zkoumat, a ne prostě v duchu tradice předpokládat, že myslí nemluvících zvířat jsou skutečně docela jako ty naše.

Máme-li najít nějakou alternativní cestu zkoumání, namísto abychom se jenom nekriticky opírali o naše preteoretické intuice, odkud bychom mohli začít? Uvažme historickou, evoluční cestu. Mysli neexistovaly vždy. *My* mysl máme, ale *my* jsme také vždy neexistovali. Vyvinuli jsme se z bytostí s jednodušší myslí (byla-li to mysl), které se vyvinuly z bytostí s ještě jednoduššími kandidáty na mysl. A byla doba, před čtyřmi nebo pěti miliardami let, kdy nebyly vůbec žádné myslí, ani jednoduché, ani složité - alespoň nikoli na této planetě. Jaké inovace se objevily, v jakém pořadí a proč? Základní kroky jsou jasné, i když podrobnosti o datech a místech mohou být jenom spekulativní. Jakmile toto povídání vyslovíme, budeme mít alespoň rámec, do kterého bychom své potíže umístili. Snad budeme chtít od skutečné myslí odlišit třídy pseudomyslí, či protomyslí, či semimyslí, či hemi-semi-demi-myslí. Ať už budeme tomuto uspořádání předchůdců říkat jakkoli, snad se shodneme na stupnici, na které je budeme vynášet, a především na podmínkách a principech, které tuto škálu vytvořily. Následující kapitola pro toto zkoumání připravuje nástroje.